

Claus Priesner, Chemie. Eine illustrierte Geschichte.
Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2015, 224 s.
ISBN 978-3-8062-2977-6

V tomto časopise nebývá právě zvykem uvádět knihu populární, ale někdy je dobré učinit výjimku. Autorem recenzovaného díla je prof. Claus Priesner, známý německý historik chemie a alchymie, jenž se úspěšně uvedl jako editor lexikonu alchymie, kde mu partnerkou byla bohužel již zesnulá prof. Karin Figala (české vydání *Lexikon alchymie a hermetických věd* v Praze 2006). Jde tedy o autora nepochybně značně erudovaného v historii chemie a předchemického bádání. Jedním z výsledků jeho práce je také recenzovaná kniha.

Nejprve obecně. Její text doprovází jen skromný poznámkový aparát (dvě stránky), podrobný je rejstřík, zato následující seznam literatury vhodné k dalšímu studiu čítá jednu stránku. Již tento výčet potvrzuje, že nejde o vědecké dílo, a zmínka o ilustracích v titulu to jen podtrhuje. Obrázky nejsou číslované, najdeme je snad na každé stránce a místy je jich více, takže po této stránce může být čtenář bohatě saturován. Jsou tu ilustrace ze starých rukopisů, obrázky, později pak již fotografie laboratoří, a defilují před námi významné osobnosti, vše opatřeno v popisku krátkým výkladem. Z obecného hlediska se dá knize vytknout snad jen ne právě šťastný formát (30x22 cm), který činí potíže při zařazování do knihovny.

Text čítající 29 kapitol je rozdělen na čtyři části, jimiž jsou počátky civilizace, epocha alchymie, osvícenství a 19. století, a konečně poslední část nese záhlaví „Soda, barvy, farmaka – rozvoj chemického průmyslu“. Záběr díla je tedy nesporně velmi široký, a nutno autorovi přiznat nemalou odvahu, když se pokusil do tak útlé knihy vměstnat vývoj počínající v mladší době kamenné. Právě tím kniha začíná, totiž pyrotechnologiemi, výrobou keramiky a hlavně metalurgií, ale nechybí tu ani chléb a nezbytná sůl, jakož i pivo, kosmetika a další oblasti. Alchymie je uvedena v základních rysech, a většina textu už je chemie.

V této recenzi nebudeme vyjmenovávat všechno, čemu se autor věnuje, jen dodáme, že tak činí vždy stručně, rozsah knihy ostatně nic jiného nedovoluje, ale současně dokáže vystihnout nejdůležitější body dané tematiky. Stejně tak je velmi strážlivý ve výběru osobností, o nichž se zmiňuje. Jsou to skutečně postavy, které významným způsobem přispěly k rozvoji, ať již to byla kdysi alchymie, pak především chemie. Přitom občas zmíní i zajímavější životní osudy. Samozřejmě čtenáře snadno napadne, co vše by se dalo dodat, například různá řemesla minulých staletí, a podobně bychom přišli s návrhy dalších postav chemického bádání. To je možné prakticky u každé knihy věnované dějinám. Takové výčty však autor neměl na mysli.

A to je zásadní rys Priesnerovy knihy – ukázat spíš na jednotlivých bodech křivku vývoje, která od hliněné sošky věstonické Venuše (i ta je na jednom obrázku) směřoval přes laboratoria alchymistů po rodící se chemii a její moderní aplikace. Těm patří právě poslední část, v nichž autor pomíjí teoretické směry, nevynechává samozřejmě objev základních chemických zákonů (o periodickém systému nemluvě), zaměřuje se však zvláště na praxi, na to, co lidem chemie přinesla, v dobrém i v méně dobrém. Přitom je to vylíčeno živě, čtivě.

Právě to je důvod, proč výjimečně upozorňuji na knihu skutečně populární. Pro odborníky není, ale může být dobrou příručkou vyučujícím chemie na školách. Jejich předmět obvykle nepatří mezi ty, které by budily u žáků spontánní projevy nadšení. V Priesnerově knize mohou vyučující najít mnoho materiálu, kterým by se dala výuka přinejmenším trochu zpestřit. Třeba nedávno se objevivší teorie, jak a proč došlo k objevu piva, byť je to názor diskutabilní (prozradím – původně prý rituální nápoj), by mohla vzbudit pozornost více než představy elektronového obalu atomů. Ty neztracují, je dobré mít o nich představu, ale stačí opravdu jen rámcová, aby žáci nepochybovali o existenci takové struktury. Ostatně životní osudy některých vědců se zajímavě prolínají s chemií. V tomto ohledu je klasickou postavou německý badatel Fritz Haber, jenž proslul jako výtěčný chemik a po první světové válce se ocitl na seznamu válečných zločinců, přičemž současně dostal Nobelovu cenu. Takže ti, kdo jsou mocní jazyka našich sousedů, si ho mohou pocvičit četbou Priesnerovy knihy, na kterou tímto současně upozorňuji nakladatele vydávající různé příručky pro školu.

VLADIMÍR KARPENKO

Věda a technika v českých zemích mezi světovými válkami.
Jana Kleinová (ed.) Práce z dějin techniky a přírodních věd,
 svazek 39. Praha, Národní technické muzeum, 2014, 431 s.
 ISBN 978-80-7037-245-6

Recenzovaná kniha obsahuje 30 příspěvků z konference o vědě a technice v českých zemích v letech 1918–1939, kterou uspořádalo Národní technické muzeum (NTM) na podzim 2012 v Praze. Příspěvky jsou seřazeny tematicky do 5 bloků. Podle editorky bylo cílem rozšířit spektrum poznatků o vědecké práci, průmyslovém výzkumu a vývoji, především ve výrobě v nových podmínkách založeného Československa. Kromě velkých průmyslových gigantů (ČDD Praha, Škoda Plzeň) se jedná o dějiny i malých a středních podniků, o významných vědcích a technicích a manažerech firem.

V 1. bloku, nazvaném Technika a společnost a tvořeném 6 příspěvků, upozornil J. Kunert z České národní banky na archivní fond Živnostenské banky jako pramen pro studium českého i československého průmyslu. Zájemci o vynálezectví v ČSR se zájmem si prostudují příspěvek D. Hubeného z Národního archivu o prvorepublikovém patentním úřadu. Autor si vybral čs. vynálezectví, které se připravovalo na obranu republiky, podrobněji se zabývá pražským kongresem Mezinárodního sdružení pro ochranu živnostenského vlastnictví v r. 1938. I. Jakubec z Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK zveřejnil celní úlevy coby faktor zvyšování technické úrovně československého hospodářství – úlevy činily ročně průměrně 33 milionů Kč a autor nastolil otázku, zda to bylo dost či málo. Pracovník NTM J. Jelínek se pokusil přiblížit mechanismus kartelu v hospodářském životě ČKD a Škodových závodů (původně konkurentů) v letech 1933–1938. M. Sobol a L. Hallon, odborníci na dějiny hospodářství působící v Historickém ústavu SAV, pojednali významná průmyslová odvětví a modernizaci výroby na Slovensku v meziválečném období. Toto zaměření sem jistě patří, poněkud ovšem máte název sborníku, který by se měl spíše vztahovat k Československu, protože článků v knize se slovenskou tematikou je více. Posledním příspěvkem v bloku je krátké pojednání F. Stellnera z českobudějovické Vysoké školy technické a obchodní o pražské Vysoké škole ekonomické, založené r. 1953, o níž se všeobecně uvádí, že je pokračovatelkou prvorepublikové Vysoké školy obchodní ČVUT. Stellner tvrdí, že ve skutečnosti navázala na Vysokou školu politických a hospodářských věd.

Druhý blok příspěvků je věnován přírodním vědám, farmacii a lékařství. Z pera I. Krause (CVUT) je kapitola o fyzice a fyzicích pracujících na UK a Masarykově univerzitě a českých technikách v Praze a v Brně. Kraus nezapomněl ani na německé techniky, ovšem o fyzicích na pražské Německé univerzitě není v příspěvku ani slovo, resp. pouze nepřímě (o profesoru Johannu Böhmovi). Části příspěvku jsou samostatně a výstižně pojmenovány: Jak byl vývoj české fyziky ovlivněn rentgenovým zářením, Československo – země radia a Trojhvězdi čs. meziválečné fyziky, do kterého zařadil Václava Dolejška, Augusta Žáčka (objevitele magnetronu) a brněnského rodáka Němce Georga Placzeka (vědeckou kariéru prožil v cizině a je tu znám jen v úzkém okruhu odborníků). O československé fyzikální chemii v letech 1920–1939 je ve sborníku zařazen příspěvek J. Jindry (ÚSD AV ČR, Praha) o situaci na československých vysokých školách s českým a německým vyučovacím jazykem, kde se převážně soustřeďoval fyzikálně chemický výzkum. Za největší úspěchy v oboru v meziválečném období označil Heyrovského polarografii a práce H. Zochera o kapalných krystalech. Výuku chemie v českých zemích mezi světovými válkami pojednala I. Lorenková (NTM). Charakterizovala výuku předmětu hlavně na vysokých školách, krátce popsala i situaci na středních školách. Mezi vysokými školami zřejmě opomenula

Vysokou školu báňskou v Příbrami, kde se provozoval kromě výuky i kvalitní výzkum. Kolektiv složený z P. Braunera, E. Zatloukalové a M. Lisé publikoval v knize příspěvek o lékařském chemikovi Janu Bečkovi a jeho objevu léku Polysan na bázi hydroxidu hořečnatého, připojen je i Bečkův životopis. O slovenském lékaři I. Stodolovi a realizaci opatření v oblasti prevence a léčby tuberkulózy zejména na Slovensku napsaly stat' A. Falisová a E. Morovicsová z Bratislavy. Popsaly začátky protituberkulózních opatření, vznik Masarykovy ligy proti TBC, aktivity zaměřené na ochranu dětí před TBC a Stodolovu zdravotnickou osvětu pro slovenskou veřejnost.

Dobrou čtvrtinu recenzovaného svazku tvoří blok příspěvků o průmyslové výrobě a stavebnictví. Vzhledem k omezené odbornosti recenzenta na tomto poli zde uvedeme jen autory a názvy příspěvků, které jsou pro orientaci dostatečné. Tedy: K. Haberlandová (SAV Bratislava) „Stavebná firma Ing. Karla Skorkovského a rozvoj železobetonového stavitelstva na Slovensku“, „K. Hruban a E. Roučka – významné osobnosti moravské meziválečné vědy a průmyslu“ od N. Urbánkové a P. Stöhrvé (Technické muzeum Brno, dále jen TM), A. Švejda (NTM) „Srb a Štys, továrna pro přesnou mechaniku a optiku“, H. Bartošová z TM „Sonda do historie brněnské firmy Svět a její výrobky ve sbírkovém fondu TM“ a P. Mertová též z TM „Stručný přehled výroby brněnských textilních firem“ (zdá se mi, že grafická prezentace návrhů oblečení je v knize zbytečná). Je tedy patrné, že uvedené příspěvky se týkají života a tvorby především techniků. E. Roučka (1888–1946) je představen jako moravský Edison, tedy elektrotechnik (bez vysokoškolského vzdělání), ovšem s obrovskou praxí u nás i v cizině, a jako podnikatel. K. Hruban (1893–1977) byl par excellence odborník, stavební inženýr uznávaný i cizinou v oboru železobetonových staveb, hlavně se skořepinovými konstrukcemi. Od r. 1937 působil jako pedagog na ČVUT a VUT. M. Stonišová z ostravské Vysoké školy báňské popsala životní běh E. Šebely (1878–1952), báňského inženýra, mecenáše umění a kulturního života Ostravska, který se soustřeďoval v různých spolcích. Ve Spolku Národního divadla moravskoslezského byl řadu let jeho předsedou, též vedl a sponzoroval beskydský Okrašlovací spolek. Jihočeský historik J. Petráš podal v knize obraz K. Orta (1889–1920), který studoval v Německu i v Praze a specializoval se na bezdrátovou telegrafii a vysoké frekvence. Už v r. 1907 mu uznali německý a později i americký patent. Působil u různých německých firem a posléze i amerických (Western Electric a Marconi). Ortův plán na zřízení továrny na žárovky v Praze Hloubětíně nevyšel. Autor příspěvku sestavil výtečně svoji studii i z Ortovy korespondence s rodinou. M. Hořejš (NTM) popsal život a činnost L. Poppera (1866–1941) a jeho obuvnického podniku v Chrudimi, orientovaného na dražší obuv. Firma byla hned v r. 1945 znárodněna a výroba obuvi v Chrudimi skončila v r. 1949.

V bloku příspěvků *Doprava* se sešli jak čeští, tak slovenští autoři. J. Cajchan ze Žiliny napsal obsáhlý článek o typovém schvalování motorových vozidel, historii jeho zavedení a uplatňování v habsburské monarchii a v Československu. Název příspěvku vystihuje obsah, není tedy co dodat. Druhý slovenský článek je od M. Jančury z košické univerzity. Čtenář se seznámí s rozvojem sektoru služeb pro motoristy na území Slovenska za 1. republiky; z českých firem – výrobců – jsou představeny firmy Praga, Škoda, Tatra a Aero, a to i obrazně (prodejní letáky), z cizích Opel a další. J. Štemberk z pražské Vysoké školy obchodní věnoval do knihy poměrně krátký příspěvek o československé dopravní legislativě; komentovat legislativu platnou před 80–90 lety je zbytečné i z hlediska technických novinek. Osvěžující je krátký článek K. Zeithammera z Prahy o cestě do Is-sur-Tille, francouzského města, kde byly po 1. světové válce umístěny americké vojenské formace a těž válečná kořist, z níž mělo být převezeno do Prahy 52 pruských lokomotiv, zakoupených ČSD. Podobného charakteru je článek A. Nezmeškala z NTM o G. W. Patchettovi, Britovi, který výrazně ovlivnil čs. motocyklový průmysl. Vytvořil v Praze v továrně ing. Janečka motocykl Jawa 175, později silnější 250 a nakonec i závodní stroje. Zřejmě ani nejstarší žijící historici s výjimkou fandů automobilismu neznají auta značky DISK (první v Evropě s dvoudobým motorem). O nich se čtenář knihy dozví z článku S. Zouharové-Dykové z brněnského TM. Úsek o dopravě je ukončen statí M. Plavce (NTM) o jediném československém letounu Hilton Praga, vyráběném v licenci v Anglii ve 30. letech. Šlo o malá, spíše turistická letadla.

Další dvě kapitoly knihy jsou v části Památková péče. M. Krejčí z Center for Art Studies sepsal práci o možnostech a limitech meziválečné péče o československé památky. Druhá kapitola se díky dvojici M. Vonka a R. Kořínek z Prahy týká unikátních technických staveb z let 1900–1950. Autoři si vybrali jako objekt komíny s rezervoáry na vodu.

Posledních 46 stran se týká vojenské techniky a vojenského zdravotnictví. I. Pajčoch z Vojenského historického ústavu se soustředil na československé dělostřelecké tahače, hlavně pásová vozidla firmy Praga. O kasárnách československé armády ve 30. letech a systému jejich výstavby je stat' T. Kopeckého z ústecké univerzity; nová kasárna byla ze strategických důvodů většinou v Čechách a na Moravě a ve Slezsku. Vůbec poslední příspěvek, sepsaný F. Dohnalem z Farmaceutické fakulty v Hradci Králové, se týká předních osobností vojenských lékařů a jejich vědecké práce, např. generála zdravotnictví F. Franze (ftizeologa), D. Čapka (letecká medicína), K. Zrůnka (hygiena a epidemiologie), J. Levita (válečná chirurgie) a A. Jiráska, s bohatou zkušeností ve válečné chirurgii.

Celkově knihu hodnotím jako velmi dobrou – příspěvky jsou napsány čtivě, s příslušným poznámkovým aparátem. Editorka publikace J. Kleinová odvedla dobrou práci. Pro cizince neznalé češtiny či slovenštiny jsou v knize abstrakta,

což nebývá vždy zvykem u jiných sborníků. Po grafické stránce je recenzovaná kniha na výborné úrovni. Je mj. vytištěna na křídovém papíru. Její náklad není příliš vysoký (200 kusů), takže zájemci o knihu si musí s pořízením pospíšet.

JIŘÍ JINDRA

Deník profesora Josefa Charváta z roku 1945. Marie Bahenská a Hana Barvíková (eds.). Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., v Nakladatelství Lidové noviny, roku 2014, 240 s. ISBN 978-80-7422-284-9

Úvodem knihy představil osobnost Josefa Charváta jeden z jeho následovníků ve funkci přednosty třetí interní kliniky Štěpán Svačina a primář téže kliniky Petr Sucharda, o zasvěcený historiografický úvod k deníku se postaral Petr Svobodný. V ediční poznámce na závěr obě autorky, historička Marie Bahenská a archivářka Hana Barvíková, mj. popisují i další Charvátovy deníky z různých období z jeho pozůstalosti v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR, přičemž vyzvedají význam klíčového roku 1945 v Charvátově životě. Nakonec uvádějí i životopisná data Josefa Charváta a jeho rodiny, výběrovou bibliografii a anotovaný rejstřík osob v textu Charvátem zmíněných. Přepečlivý poznámkový aparát provází text také v podobě hojných poznámek pod čarou.

Samotný text je edičně dokonale zpracovaný, řadou fotografií ilustrovaná transkripce deníku od 1. ledna 1945 do 31. prosince 1945, jak se ve dvou sešitech zachoval do dnešních dnů.

Osobní pohled na svět je vždy velmi zajímavý svým subjektivním charakterem, jakkoliv při psaní deníku je autorova snaha po jisté objektivitě už v řádu věcí, protože ví, že co je napsáno, může se stát předmětem zájmu třetí osoby, není to drženo ve skrytu intimity, jak by byla pouhá myšlenka. Ostatně Charvát i na základě svých dlouholetých denních záznamů sestavil vzpomínkovou knihu (*Můj labyrint světa*, vyšly v roce 2005) a deníky si pečlivě chránil před možným ohrožením, konkrétně v době bombardování Prahy v sejfu spolu s ostatními cennostmi, šperky a obrazy. Deník stejně jako paměti zůstává přesto subjektivním pohledem a vypovídá více o pisateli než o událostech, které popisuje. Čteme-li něčí deník, čteme si důvěrnou výpověď o autorovi. Pouhý údaj o počasí v jednotlivých dnech znamená, že pro někoho bylo počasí natolik důležité, že mu stálo za tu chvíli, kterou věnoval jeho popisu. I když jde o osobu celkem anonymní, stává se sdílením svých myšlenek, respektive jedinečným viděním světa kolem sebe, čtenářovi blízká. Jedná-li se o osobu veřejně známou, společensky

angažovanou, jak tomu bylo v případě Charváta, jeho postřehy se mohou zdát relevantnější, zároveň jsou vystaveny kritičtějším posuzování.

Někdy je deník literaturou ve smyslu uměleckého díla. To není případ Charvátových záznamů, které vykazují spíše snahu o faktografickou důkladnost než o působivost slov, jak se ostatně od vědce lze nadít. Přesto při čtení událostí, každý den pečlivě zachycených, jakkoliv ve stručných nekošatých větách, ale překypujících údaji rodinného, pracovního i společenského rázu, navíc v době tak vypjaté, jako byl rok 1945, kdy vedle sebe jsou stejným způsobem, takřka kaleidoskopicky, zaznamenány detaily a banality každodenního života i osudové okamžiky týkající se našich dějin, čtenář může zažít pocit fascinace ne nepodobné uměleckému dojmu. Pro ty „nepodstatné“ detaily jako kdyby byl přítomen a s Charvátem jeho dny sdílel.

Protože Josef Charvát byl lékař, přednosta kliniky a po omezení její činnosti okupanty vedl polikliniku, resp. byl jejím konsiliářem a vedle toho měl soukromou ordinaci a byl velmi činný při aktivitách nejrůznějších lékařských společností, záznamy o jeho pracovním životě a lidech kolem se týkají především tohoto odborného světa. Čtenář má možnost nahlédnout do vztahů mezi kolegy, solidarity, ale i konkurenčních bojů, které v tomto prostředí probíhaly a patrně probíhat budou, dokud vědecký svět bude nejen intelektuální oázou, ale také záležitostí osobní prestiže. Proto má vydaný deník zvláštní kouzlo pro lékaře, samozřejmě pro historiky jako cenný zdroj k novodobým dějinám, ale i pro laiky, které zajímá nejen historie druhé světové války, ale bezprostřední obraz světa očima angažovaného současníka. Čtivá a užitečná kniha.

HANA MÁŠOVÁ

Kapitoly z dějin medicíny a veterinárního lékařství.

R. Slabotínský a P. Stöhrová (eds.). Edice Acta Musei Technici Brunensis, sv. 8. Brno, Technické muzeum v Brně, 2015, 240 s., vyobrazení 77, tabulek 6. ISBN 978-80-87896-17-4.

Kniha je výsledek vědeckého semináře Zdraví a nemoc v životě člověka a zvířat, uspořádaného v září 2014 v Brně v Technickém muzeu. Seminář nebyl monotematický, ostatně i minulé semináře byly na tom stejně. Za úkol měl seznámit veřejnost odbornou i laickou s problematikou zdravotnictví a dějinami medicíny a farmacie. Editoři recenzované knihy seřadili příspěvky do 8 kapitol různého rozsahu.

1. kapitola, nadepsaná Z dějin vědních oborů, obsahuje 4 příspěvky. A. Holub (Brno) se věnoval výživě ovcí a skotu na velkostatech v průběhu 16.–19. století.

Domnívám se, že tato tematika může zajímat jen velmi omezený počet čtenářů, je časově příliš vzdálená současnosti. Mnohem blíže současnosti je téma zpracované Š. Hejlovou (Brno) o roli zvěrolékařů při zabezpečování zdravotní nezávadnosti masa na jatkách. O zdravotnické službě legionářům za 1. světové války napsal F. Dohnal (Hradec Králové) pěkný referát, v němž zmínil i další osudy uvedených lékařů za 1. republiky. O účasti slovenských veterinářů ve Slovenském národním povstání je stat' Jozefa Blechy z Bratislavy, který vyjmenoval a charakterizoval významné veterináře.

Jediný příspěvek v 2. kapitole (Muzeum jako objekt prezentace a uchování paměti) sepsala trojice U. Ambrušová, M. Jiroušková a J. Platová z Košic, která využila fond košického Východoslovenského muzea a popsala skvosty farmaceutických exponátů. Ty nejzajímavější jsou v knize doprovázeny fotografiemi. Prezentované exponáty lze shlédnout i v jiných farmaceutických muzeích, takže nic nového nepřinášejí, mají jen regionální význam.

Třetí kapitola – Poznámky k dějinám péče o zdraví – je na příspěvky bohatší. Veřejné zdravotnictví v Nitře v meziválečném období je popsáno v článku L. Richnákové (Bratislava); opět má jen regionální význam. Podobnou tematikou zaměřenou na Prešov se zabývá stat' P. Kovala (Prešov). Jeho příspěvek je vybaven velkým množstvím poznámek, což je jistě chvalitebné, ale tematika je opět místní. Dvojice A. Falisová a V. Ozorovský (Bratislava) popsala situaci zubních techniků na Slovensku a na Podkarpatské Rusi v letech 1919–1939. Činnost Ústřední jednoty porodních asistentek ČSR (stavovské organizace) velmi zajímavě vylíčila E. Morovicsová (Bratislava). Uvedla mj. i dnes pozoruhodné číslo: ve dvacátých letech působilo v celé ČSR téměř 11 tisíc porodních asistentek. J. Džujko (Prešov) se zaměřil na slovenský zdravotnický časopis *Boj o zdraví*, který vycházel v letech 1926–1950. Tematika je důkladně zpracovaná, snad o tom svědčí velké množství poznámek doplňujících vlastní text. Mimořádně zajímavý je 22 stránkový příspěvek R. Novotného (Pardubice), který se o rasovou problematiku zabývá již několik let. Ve sborníku otiskl příspěvek o lékařské službě rasového a osidlovacího úřadu SS. Úřad značně zasahoval do germanizační politiky říšského Německa na územích okupovaných za 2. světové války včetně Protektorátu Čechy a Morava. Čtenář se seznámí s netradičním pohledem na nacistickou rasovou a germanizační politiku.

Ve 4. kapitole jsou zařazeny příspěvky o středním a vysokém školství v ČSR v oboru farmacie a veterinárního lékařství. Dva odborníci farmacie – J. Květina (Hradec Králové) a V. Rusek (Brno) se v desetistránkovém příspěvku zabývají pražskou farmaceutickou školou a jejími osobnostmi v letech 1919–1939. Uvedli cenné základní údaje o J. S. Štěrbovi-Böhmovi, F. Plzákovi, J. Křepelkovi, O. Tomíčkově, S. Škramovském, a E. Skarnitzerovi. O výuce chování zvířat a její proměně na současné Veterinární a farmaceutické univerzitě Brno napsali příspěvek

E. Baranyiová (Praha) a A. Holub (Brno). Uvedli mj. přednášky o chování psů, koček, prasat, přežvýkavců, drůbeže a jiných ptáků a koní. Slovenské studenty veterinárního lékařství studující za 2. světové války v cizině, hlavně ve Vídni, zmínil jeden z nich, R. Škoda. Ve Vídni se vzdělávalo z celkového počtu Slováků studujících v cizině (151) více než polovina. Škoda uvedl i uplatnění těchto studentů po dostudování ve vědě, v pedagogice a v územní veterinární službě. Šlo o veterináře narozené v letech 1920–1923, 15 z nich jich dosud žije. Poslední příspěvek 4. kapitoly, sepsaný E. Melichovou, se týká historie a současnosti veterinárního školství na Slovensku, konkrétně soukromé střední odborné školy veterinární v Bratislavě, v níž v letech 1997–2013 maturovalo celkem 442 frekventantů školy.

Do 5. kapitoly jsou zařazeny dvě statě o významných postavách. J. Jindra (Praha) referuje o F. Šantavém, lékařském chemiku působícím hlavně na olomoucké univerzitě, a E. Těšínská (Praha) o vojenském a lázeňském lékaři A. Štauchovi, který pracoval v lázních Bohdaneč u Pardubic v letech 1912–1919, poté jako ředitel radiových lázní v Jáchymově a jako báňský lékař (1919–1927). Tato nejdelší, výborná stat' (30 stran) v některých částech jde až do zbytečných podrobností, ale tomu lze se těžko vyhnout i u erudované historičky věd.

V 6. kapitole (Lázeňství a lázeňská péče) jsou taktéž dva příspěvky: I. Pavelková (Český Těšín) píše o Komorní Lhotce pod Godulou ve „Slezském ráji“ na Těšínsku. O lázních v tomto místě stěží někdo slyšel, jde tedy o novou informaci. Druhý příspěvek sepsala B. Petráková (Zlín); týká se vzduchoplavby v luhačovických lázních. Vzduchoplavbou, provozovanou v letech 1907–1948, ovšem rozuměl prof. J. Svozil v podstatě zdravotní tělocvik na slunném místě v lese a v plaveckém úboru. Fotografie ve stati uvedené jsou úsměvné, podle nich nešlo o jednotlivce, ale celé skupiny, a to i děti.

Taktéž dva příspěvky obsahuje i 7. kapitola (Lidové léčitelství, magie). Pracovnice Etnologického ústavu AV ČR D. Motyčková a K. Sedlická uvádějí fakta o časopisu Přírodní lékař a zejména o v něm otištěných příspěvcích etnologa Č. Zírta v letech 1914–1918; šlo o časopis pro širokou veřejnost, vycházel od konce 19. století po 1. republiku. B. Ricziová (Bratislava) popsala magicko-léčitelské postupy podle slovenských rukopisů – „receptů“ ze 17. a 18. století. Ve stati jsou uvedeny ukázky magických textů, zvířata a rostliny jako magické amulety a předměty proti zlým duchům.

I poslední kapitolu zaplnily dvě statě, obě autorů z Brna. Slabotínský píše o historii brněnské firmy Alpa, vyrábějící lihový bylinný roztok k mazání, známou francovku, samozřejmě i další výrobky. Podnik J. Veselského prosperoval v Brně v letech 1913–1948. L. Dedek se věnoval technickým prostředkům a postupům při výrobě veterinárních očkovacích látek a orální vzteklinové vakcíne v období 1918–1992.

V závěru sborníku jsou umístěna abstrakta článků v češtině, slovenštině a v angličtině, kniha je tak dostupná i cizincům. Náklad svazku není uveden, nelze tedy předvídat, ke kolika čtenářům se dostane. Jistě bude v odborných knihovnách. Recenzent ji může doporučit jako jistý zdroj zajímavostí kolem veterinární medicíny a farmacie a dějin věd z oblasti i humánní medicíny.

JIRÍ JINDRA

Martina Bečvářová – Ivan Netuka. Karl Löwner and His Student Lipman Bers – Pre-war Prague Mathematicians.

Edition Heritage of European Mathematics, European Mathematical Society. Zürich, 2015, viii + 300 s., ISBN 978-3-03719-144-6

Kniha je věnována dvěma světově známým matematikům – Karlu Löwnerovi (1893–1968) a Lipmanu Bersovi (1914–1993), jejichž život byl spjat zejména v období poslední dekády před druhou světovou válkou těsně s Prahou. K. Löwner byl v té době profesorem na Německé univerzitě v Praze, byl československým občanem německé národnosti a židovského vyznání. První kapitola knihy podrobně mapuje jeho život až do doby, kdy v poslední chvíli se svou rodinou opustil Protektorát a zachránil se tak před osudem, kterému v naší zemi neušlo téměř 80 tisíc Židů. Byli mezi nimi i blízcí Löwnerovi příbuzní. Přestože se jedná o velmi významného vědce, zaplňuje kniha citelnou mezeru v povědomí, které o něm světová matematická komunita má. Jsou v ní poprvé otisknuty unikátní fotografie, přibližující jeho soukromý život, i mnoho dokumentů, týkajících se jeho odborné dráhy. Autoři díky několikaletému bádání shromáždili a prostudovali materiály z archivních fondů a kolekcí řady institucí a knihoven, rozestých po celém světě, i ze sbírek dosud žijících Löwnerových a Bersových příbuzných.

Povaha série, v níž kniha vyšla, umožnila autorům zveřejnit i pečlivě vybrané ukázky z Löwnerova matematického díla. Mohli tak podrobně analyzovat jeho matematické výsledky, popsat jeho předválečnou dráhu vědce i univerzitního učitele včetně všech univerzitních přednášek i disertací, které vedl, a rovněž i přednášek pro širší matematickou veřejnost. Pozornost zaměřili především na jeho práce o speciální třídě zobrazení jednotkového kruhu v komplexní rovině, o maticových funkcích nebo o objemu v Hilbertově prostoru a některé další.

Jednotlivé Löwnerovy práce zasvěceným a čtivým způsobem komentovali a vysvětlili jejich kořeny i další rozvoj problematiky, o níž pojednávaly. Zmíňme alespoň to, co učinilo K. Löwnera velmi známým: před sto lety vyslovil německý matematik Ludwig Bieberbach domněnku, že tzv. „schlicht“ holomorfní funkce (zobrazení jednotkového kruhu tvaru

$$f(z) = z + \sum_{k=2}^{\infty} a_k z^k,$$

kteřá jsou prostá) splňují pro všechna přirozená čísla k podmínku $|a_k| \leq k$.

L. Bieberbach roku 1916 dokázal, že je $|a_2| \leq 2$. K. Löwner vytvořil originální metodu a podařilo se mu roku 1923 dokázat, že $|a_3| \leq 3$. V úplné obecnosti domněnku potvrdil teprve roku 1984 Louis de Branges, který podstatně využil prostředků nalezených již K. Löwnerem.

K. Löwner vedl na Přírodovědecké fakultě Německé univerzity v Praze čtyři disertace a dalších sedm oponoval. Jeho posledním pražským doktorandem byl Lipman Bers, lotyšský občan německé národnosti, židovského vyznání a levičového smýšlení, který promoval v červnu roku 1938. Těsně před promocí se oženil a spolu s manželkou Mary roz. Kagan se jim podařilo roku 1940 uprchnout z neokupované jižní Francie do bezpečí USA. Zde se posléze na Syracuse University po válce sešel se svým učitelem, který přijal po emigraci neněmecky znějící jméno Charles Loewner. Kniha podrobně mapuje Bersův život a jeho univerzitní studium před odchodem do USA. Bersovy a Loewnerovy osudy v USA již neprobírá detailně, přesto však poskytuje dostatek informací o jejich další kariéře.

Bersova disertace z teorie potenciálu byla donedávna považována za ztracenou a teprve roku 2002, dlouho po jeho smrti, syn Victor Bers našel otcův referát o disertaci, připravený pro doktorskou obhajobu. Později, roku 2006, se mu podařilo nalézt i originál disertační práce. V knize je přetištěn výše zmíněný referát, je připojen jeho anglický překlad a komentář o vývoji problematiky, které se disertace týkala. Jsou také reprodukovány i některé pasáže disertace.

Předností knihy je provázání detailní historické studie o obou špičkových matematicích s rozбором jejich výsledků, dosažených právě v období jejich pražského pobytu. Knihu ocení nejen zájemci o historii matematiky, ale i ti, kdož chtějí nahlédnout do poměrů tehdejšího vědeckého života nejenom v Československu. Dramatické osudy v ní popsané ilustrují důsledky holocaustu na vývoj matematiky, byť v obou případech se aktérům podařilo zachránit si život a vybudovat v USA novou kariéru. Bohužel celá řada dalších takové štěstí neměla.

JIŘÍ VESELÝ

42. mezinárodní kongres pro dějiny farmacie v Istanbulu

Letošní Mezinárodní kongres pro dějiny farmacie, který se ve dvouletých intervalech pořádá pod záštitou Mezinárodní společnosti pro dějiny farmacie (ISHP) a Mezinárodní akademie pro dějiny farmacie (AIHP), byl v pořadí již 42. a konal se v Istanbulu 8.–11. září 2015.

Místním organizátorem kongresu byla Turecká společnost pro dějiny farmacie a Farmaceutická fakulta Istanbulské univerzity. Jako ústřední téma kongresu byla organizátory zvolena problematika vyplývající z lokalizace a postavení Istanbulu na hranici Evropy a Asie: historická výměna farmaceutických vědomostí mezi Východem a Západem. Místem konání kongresu bylo kongresové a kulturní centrum Istanbulské univerzity.

Jednání probíhalo ve třech paralelních sekcích, tradičně v oficiálních jazycích kongresu, kterými jsou angličtina, němčina a francouzština. Zúčastnilo se 215 registrovaných účastníků z 30 zemí světa, přičemž největší zastoupení měly evropské země.

Výsledky práce historiků farmacie a příbuzných oborů byly prezentovány v rámci pěti plenárních přednášek, 79 krátkých sdělení a 47 posterových prezentací. Odborný program kongresu byl doplněn exkurzemi, společenským setkáním účastníků a slavnostním shromážděním AIHP.

Na kongresu byli formou aktivní účasti přítomni i příslušníci české akademické sféry a členové Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti ČLS JEP. Prezentovali jednu přednášku: Káva – orientální plodina jako léčivo v raně novověké Evropě (autoři: J. Babica, L. Svatoš a L. Valášková) a tři postery: Orientální

léčiva ve sbírkách Českého farmaceutického muzea (autoři: L. Valášková, J. Babica a L. Svatoš); Orientální léčivé rostliny v Taxa Pharmaceutica Posoniensis, 1745 (autorky: T. Ambrus, N. Papp a Sz. Czigele); Černá smrt – příčiny a následky (autorky: V. Vranová a M. Lisá).

V první den kongresu před slavnostním zahájením se konalo zasedání výkonného výboru ISHP, rozšířené o zástupce národních členských organizací. Na zasedání byly prezentovány aktuality z činnosti ISHP, výsledky hospodaření za uplynulé dvouleté období a byli zvoleni členové nového výkonného výboru. Ve funkci prezidenta této mezinárodní organizace byla opětovně potvrzena dosavadní předsedkyně, prof. Christa Kletter z Rakouska.

V rámci závěrečného ceremoniálu vystoupili s pozváním na následující kongres v roce 2017 jeho organizátoři, zástupci Polska, kteří účastníkům přednesli pozvání do Varšavy.

TÜNDE AMBRUS

Dějiny chemie v Drážďanech

Ve dnech 31. 8.–2. 9. 2015 se v Drážďanech konalo výroční zasedání odborné skupiny pro historii chemie při GDCh (Německá chemická společnost). Každé výroční zasedání je spojeno s odbornými přednáškami; letos jich bylo 25.

Zahajující přednášku přednesl host z USA profesor C. Reinhardt (Chemical Heritage Foundation) na téma chemie a společnost v USA. První sérii přednášek (Chemie v Sasku) po té zahájil H. G. Struppe z Lipska, který hovořil o počátcích chemie v Sasku. Po něm referoval G. Görmar, taktéž z Lipska, jenž se zaměřil na lipského

profesora lékařství a chirurgie Joachima Tancke a jeho podíl na vydávání spisů Basilia Valentina. O saských hutích jako inovačních zdrojích chemie mluvil M. Haustein z firmy Nickelhütte Aue. Profesor drážďanské Technické univerzity W. Reschetilowski se ve své přednášce věnoval korespondenci W. Ostwalda s drážďanskými učiteli a podnikateli. O počátcích chemického průmyslu v Německu v 18. století byla přednáška H. Andrease z Bensheimu. C. Christ z Kelheimu prezentoval acetaldehyd jako základ chemického průmyslu z technického a podnikatelského hlediska v historické perspektivě. W. Scheiert z Leverkusen hovořil o cestě továrny na barviva k firmě Bayer v letech 1877–1977.

V 2. bloku přednášek (Nové organizační formy na vysokých školách) odezdněly jen dva příspěvky. C. Nowa z řezenské univerzity přednesla referát o tübingské laboratoři čisté chemie. O obtížích se zřízením matematicko-přírodovědecké fakulty na jenské univerzitě hovořil P. Hallpap z Jeny.

Třetí blok příspěvků (o agrochemii) byl opět na příspěvky hubený. Jeden, přednesený C. Halmem z řezenské univerzity, se týkal historie evropské vědy hluboko před Liebigem, včetně historie agrochemie vycházející z díla J. G. Walleria „Agriculturae Fundamenta Chimica“ z roku 1761. Druhý příspěvek, od autorky S. H. Michaelové a G. Bockové z rostocké univerzity, byl o promočním spisu „Res naturalis“ Steckhardta.

V bloku věnovaném biografii byly plánovány čtyři přednášky, jedna však odpadla. Bonnský profesor G. Schwedt seznámil přítomné s životem a dílem bonnského profesora K. G. Bischofa, jehož označil za pionýra geochemie. Paní G. Vossová z Bayreuthu měla příspěvek

o německém chemikovi F. Friedlaenderovi (1859–1923), odborníku na indigo a další organická barviva. Kolem této osobnosti židovského původu se rozvinula diskuse o možnostech německých židovských vědců dosáhnout profesury v období před nástupem nacismu. O berlínském organickém chemikovi W. Traubem (1857–1942) zajímavě vyprávěl berlínský profesor D. Linke.

Do dalšího bloku o umělých a radioaktivních látkách zařadili organizátoři zasedání tři přednášky, jedna však odpadla. K problematice sociálních dějin umělých hmot referoval profesor D. Braun z darmstadtské Technické univerzity. O prvním desetiletí výzkumu radia v Německu hovořil profesor S. Niese z Wilsdruffu.

V bloku věnovaném historickým látkám a moderní analytice odezdněly tři příspěvky. Nejprve za autorský kolektiv přednesl R. Werthmann ze Zemského sasko-anhaltského úřadu na ochranu památníků a archeologie příspěvek o „faustovském“ vykopávkovém nálezu ve Wittenbergu – rozsáhlé alchymistické laboratoři z období reformace. Za trojici Britů z Glasgow University J. Wertzová hovořila o tom, že historická chemie by se měla uplatnit ve školách jako nová perspektiva pro moderní chemii. Paní C.-V. Grewe z Hemmingenu přednášela o materiálech pro oponu jeruzalémského templu, popsanych v tzv. Jakubově evangelii.

V bloku „Různé“ se J. Hollweg z Weidenbergu zabýval změnami pojmu sůl v různých obdobích. O spárovaných sloučeninách hovořil K.-D. Röker z rostocké univerzity. G. Bocková z téže univerzity nazvala svůj referát „Periodický systém a darwinismus?“. Prostudovala k tomu vědeckopopulární literaturu o periodickém systému z konce 19. století. Lákavý

byl název přednášky profesora K. Ruthenbergera z Coburgu – „Aus das Unmöglich noch möglich erschien“ – týkající se historie studené fúze. Klíčovou přednášku pronesla B. Van Tiggelen z Lovaně o roli historie jako moderátora mezi chemií a její audiencí podle evropské zkušenosti.

Přednášky na zasedání odborné skupiny pro dějiny chemie jsou vždy velice různorodé, výbořem skupiny totiž není vyhlášeno ústřední téma, a tak členové skupiny a přizvaní hosté prezentují to, co je zajímavé, což posluchačstvu přináší někdy nečekané poznatky. Tematicky se přednášky točí kolem dějin německé chemie a chemického průmyslu. Jsou poučné zejména pro cizí neněmecké historiky vědy a techniky. Letošní zařazení příspěvků do bloků bylo umělé, mohl být blok jediný – varia.

Zasedání odborné skupiny pro dějiny chemie bylo letos zařazeno a začleněno do rámce Wissenschaftsforum Chemie 2015, uspořádaného v Drážďanech Německou chemickou společností, jež čítá více než 30 000 členů. Fórum se konalo ve výstavních halách drážďanského veletrhu a zúčastnilo se jej více než 2000 účastníků ze 17 zemí, mezi nimiž bylo ke stovce cizinců. Nejvíce z nich bylo ze Švýcarska, Velké Británie a Polska. Pro zajímavost: z České republiky přijeli jen dva účastníci. Program fóra byl přepestrý, pokrýval celou chemii jako vědu i techniku. Teoreticky bylo možné vyslechnout stovky a stovky sdělení. Samozřejmostí byla i posterová prezentace příspěvků, v ní vystupovali hlavně mladí němečtí badatelé.

Forum ukázalo sílu německé chemie v Evropě. Škoda, že z naší republiky účast na něm byla minimální, bylo možné na něm načerpat zkušenosti i eventuální témata k badatelské činnosti České republiky.

Jiří JINDRA

Mezinárodní seminář k historii humánní a veterinární medicíny a farmacie v Brně

Ve dnech 15. a 16. září 2015 se konal v brněnském Technickém muzeu již tradiční seminář „Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat“. Zúčastnili se jej humánní a veterinární lékaři a farmaceuti, historici vědy a muzejníci z České republiky a Slovenské republiky.

Hlavní organizátor semináře, pracovník Technického muzea v Brně R. Slabotínský, seřadil příspěvky do několika bloků, ve kterých odezněly krátké přednášky o významných i zapomenutých osobnostech, o léčebných praxích, o dějinách vědních oborů, o vzdělávací činnosti, o muzejních aktualitách a o historii průmyslové výroby spojené s medicínou a farmacií.

Kdo a co přednášel? L. Dedek (Veterinární a farmaceutická univerzita, Brno (VFU)) hovořil o zvěrolékaři J. Kyticovi, R. Harnach (VFU) o zvěrolékaři a publicistovi J. Pekařovi, E. Těšínská (ÚSD AV ČR, Praha) o důlním jáchymovském lékáři J. Löwym, I. Pavelková o balneologovi V. Mladějovském, L. Jarešová (Ministerstvo obrany ČR) o siru A. McIndoe, odborníkovi na popáleniny, a J. Jindra (ÚSD AV ČR, Praha) o průkopnicích české lékařské chemie a biochemie. O pitvách ve starověku a novověku přednášela M. Bujatková (Univerzita Komenského v Bratislavě, dále UKo), z těžce univerzity B. Ricziová o neštovicích v předpisových slovenských spisech a o vakcinaci proti neštovicím na Slovensku na počátku 19. století. Silné bylo zastoupení Prešovské univerzity: P. Derfíňák referoval o cholerové epidemii na východním Slovensku v letech 1872–1873, J. Džujko hovořil o reflexi tuberkulózy na stránkách časopisu Boj

o zdraví v letech meziválečných. M. Domenová přednášela o bratislavském měsíčníku *Život*, který se specializoval na sociální a zdravotní výchovu ve 20. letech, a P. Kovaľ o vybraných slovenských vojenských nemocnicích v období 1918–1919. Z Bratislavy přijely A. Falisová (Historický ústav SAV), jež referovala o protialkoholických opatřeních po 1. světové válce, a E. Morovicsová (UKo) probrala úlohu Čs. červeného kříže v profesionální přípravě učitelek středních zdravotních škol po 2. světové válce. Z oboru muzejnictví vystoupila L. Valášková (České farmaceutické muzeum) s příspěvkem nazvaným *Z apatyky do fabriky* (nová expozice muzea v Kuksu) a A. Hřčková (Muzeum Novojičínka) o lidovém léčení na Novojičínku.

Pochopitelně nejvíce aktivních účastníků semináře bylo z Brna. Kromě výše zmíněných to byli Č. Červený (VFU) s referátem o významu veterinárních lékařů v ochraně veřejného zdraví a o boji veterinární služby se šířením vztekliny, Š. Hejlová hovořila o košerování na brněnských městských jatkách, A. Holub (VFU) o Čs. akademii zemědělských věd, v níž v Brně pracovaly dvě laboratoře, a to pro infekční choroby zvířat a pro patologickou morfologii a fyziologii a oddělení pro výzkum veterinárních léčiv a oddělení pro fyziologii a patologii rozmnožování. E. Baranyová (Česká zemědělská univerzita) referovala o vydávání vědeckých veterinárních periodik u nás, R. Slabotínský o historii státního zřídla *Šaratica* v letech 1948–1950 a L. Vargová (MU) o historii tuberkulózy v českých zemích. Zastoupení měla i Žilinská univerzita v osobě E. Augustinové, jež mluvila o knihovnách lékařů v raném novověku na Slovensku. K. Král objasnil důvody, proč roku 1793

materialista Natorp vypověděl rakouské armádě smlouvu o dodávkách léčiv, a hovořil i o Natorpově podílu na vzniku profesionální vojenské farmacie. L. Jarešová z Ministerstva obrany ČR měla příspěvek o aktivní účasti československých žen a dívek v československých vojenských jednotkách za 2. světové války.

Z uvedeného vyplývá, že na semináři byly účastníky reprezentovány v podstatě všechny české a slovenské instituce daných oborů. Dvoudenní setkání bylo velmi přátelské a dobře zorganizované. Po skončení vědecké části semináře byla pro zájemce uspořádána exkurze spočívající v komentované prohlídce výstavy *Na rozhraní epoch a sakrální prostor v pojetí O. Schweigela a stále expozice Vita Christi v diecézním muzeu na Petrově*. Byl to krásný kulturní zážitek.

JIŘÍ JINDRA

Vídeňská konference o vědě, technice a průmyslovém rozvoji ve střední Evropě v období studené války

Pravidelné každoroční konference k dějinám vědy, pořádané rakouskou Společností Ignaze Liebena ve spolupráci s Rakouskou akademií věd (dále RAV), se konají pod hlavičkou *Ignaz-Lieben-Symposium*. Ta poslední proběhla ve Vídni 12. a 13. listopadu 2015 a nesla název „Wissenschaft, Technologie und industrielle Entwicklung in Zentraleuropa im Kalten Krieg“. Podobně jako v předchozích ročnících se akce obracela především k rakouskému vývoji, ale se silným důrazem na komparaci s vývojem v jiných státech střední Evropy. Zahájil ji předseda

pořádající společnosti Herbert Matis, jenž ve svém vystoupení připomněl genezi pojmu „studená válka“ (od spisovatele George Orwella přes politologa Bernarda Barucha až po mediálního odborníka Waltera Lippmanna) a poukázal na to, že se věda v tomto období (1945–1972, resp. až 1989), musela vyrovnávat se silovou konfrontací dvou mocenských bloků, která několikrát hrozila přerůst v otevřený konflikt.

Pro českého účastníka konference byly jistě nejzajímavější ty příspěvky, které se pokoušely uchopit problematiku vývoje vědy v období studené války z širšího, komparativního hlediska. Mezi takové patřil zejména společný referát Johannese Feichtingera a Heidemarie Uhlové (Institut für Kulturwissenschaften und Theatergeschichte, Österreichische Akademie der Wissenschaften), tedy autorů, kteří na sebe upozornili již svou knihou o vývoji RAV za druhé světové války.² Badatelské aktivity sehraného tandemu se nyní naplno obrátily k otázkám vývoje této akademie po roce 1945, tedy k tématu, jemuž se v užším pohledu dvojice věnovala již dříve.³ Jejich vystoupení bylo zasvěceno transformačnímu procesu stredoevropských akademií věd v období studené

války. Autoři se pokusili o systémovou komparaci vývoje těchto institucí v Rakousku, Německu, Maďarsku, Československu (včetně Slovenské akademie věd), Slovinsku a Polsku zejména s ohledem na zachování kontinuity s předcházejícím vývojem. Jako s typologickou pomůckou pracovali přitom s pojmem „akademie sovětského typu“, a protože za rozhodující znak tohoto typu institucí označili propojení funkce učené společnosti se soustavou ústavů, zahájili zároveň i diskusi, do jaké míry je tento pojem použitelný i pro klasifikaci RAV. I ona totiž v šedesátých letech přistoupila k budování řady výzkumných ústavů, takže se stala i významným nástrojem provádění výzkumu, aniž přitom ztratila charakter výběrového shromáždění čelných rakouských vědců. Jejich shrnutí problematiky navazovalo na mezinárodní konferenci z července 2014, která se věnovala těmto otázkám více analyticky,⁴ a vyvolávalo v diskusi řadu souhlasných i nesouhlasných názorů přítomných rakouských badatelů.

Výklad Feichtingera a Uhlové poněkud korigovaly referáty o vývoji akademií věd v některých sousedních socialistických státech, tj. v Maďarsku a Československu, v nichž referenti poukazovali pravidelně na další znaky příznačné pro akademie sovětského typu, a to jednak

² Johannes FEICHTINGER (ed.). *The Academy of Sciences in Vienna 1938 to 1945*. Vienna, 2014.

³ Johannes FEICHTINGER – Heidemarie UHL. Die Österreichische Akademie der Wissenschaften nach 1945. Eine Gelehrten-gesellschaft im Spannungsfeld von Wissenschaft, Politik und Gesellschaft. In Margarete GRANDNER – Gernot HEISS – Oliver RATHKOLB (eds.). *Zukunft mit Altlasten*. Innsbruck – Wien, 2005, S. 313–337.

⁴ Zentraleuropäische Akademien der Wissenschaften im Kalten Krieg. Transformationsprozesse im Spannungsfeld von Abgrenzung und Annäherung. Wien, 2.–3. července 2014, pořadatelem byla Rakouská akademie věd. Českému vývoje se na této konferenci dotýkal referát Aleny Míškové Die Tschechoslowakische Akademie der Wissenschaften in der Phase des Stalinismus.

na jejich podržení komunistické moci a marxisticko-leninské ideologii, jednak i na jejich systémově subalterní postavení vůči Akademii věd SSSR. Tibor Frank (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapešť) poukázal na zvláštnosti maďarského vývoje, v němž byla jako nástroj proti Maďarské akademii věd, která hodlala po druhé světové válce pokračovat ve svém tradičním stylu, vytvořena levicí ovládaná Maďarská vědecká rada. Samotnou sovětizací akademie, k níž došlo novým zákonem a stanovami v roce 1949, zde byl ovšem podle jeho názoru do značné míry přejat de facto původně německý model, vytvořený v roce 1911 založením Společnosti císaře Viléma. Antonín Kostlán (Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR) se ve svém přiblížení československého vývoje zaměřil na tři klíčové otázky, totiž na dynamický a chaotický vývoj československé výzkumné scény v letech 1945–1975, na zábrany, které svobodnému bádání vytvářel komunistický režim, a na permanentní disturbance, které charakterizovaly vývoj zdejší vědecké komunity mezi lety 1938/1939 a 1975. Martin Franc (MÚA AV ČR) se soustředil na založení a první fáze vývoje Československé akademie věd. Poukázal na dvě zlomová období v jejím vývoji, a to jednak v letech 1956–1957, kdy došlo k její první vnitřní restrukturalizaci, a dále v letech 1962–1963, kdy byly podstatným způsobem oslabeny její kompetence.

Referáty zaměřené na rakouský vývoj nebyly pro českého účastníka nezajímavé již z komparačních důvodů – ukazuje se totiž, že bez ohledu na železnou oponu i zde probíhaly některé velmi podobné procesy. O tom, že vnější podobnost RAV s akademii věd v socialistických zemích,

popř. i další specifika rakouského vývoje, nemusela nutně souviset s ideologickými či politickými vlivy z Východu, ale odvozovala se přednostně od vnitrorakouské politické situace, podali přesvědčivý důkaz ve svém společném referátu Rupert Pichler (Bundesministerium Verkehr, Innovation und Technologie, Wien) a Michael Stampfer (Wiener Wissenschafts-, Forschungs- und Technologiefonds). Ve svém nástinu vědní politiky Rakouska v období počátků jeho druhé republiky, v němž vycházeli z kolektivní monografie, kterou na toto téma vydali v roce 2007 s Reinholdem Hoferem,⁵ zřetelně ukázali, jak byl celý politický život v zemi – a s ním i možné snahy o zákonné ukotvení podpory výzkumu – paralyzován až do roku 1967 mocenským soubojem mezi dvěma největšími politickými stranami, z nichž každá si dokonce vytvořila jiný nástroj pro podporu výzkumu – Rakouská lidová strana Výzkumnou radu (Forschungsrat) a Sociálně demokratická strana Rakouska zase Ludwig Boltzmann Gesellschaft. Promeškání vhodné chvíle pro rozběhnutí zásadních změn ve vědecké infrastruktuře pak po převážení moci do rukou lidovců po roce 1966 vyústilo v omezenou podporu dosavadních nositelů výzkumu, tedy univerzit a akademie věd včetně výstavby jejich výzkumných ústavů. Na malou vstřícnost rakouského prostředí vůči novým trendům v sociálních vědách poukázal ve svém referátu Christian Fleck (Karl-Franzens-Universität, Graz). V centru jeho pozornosti stál Institut für Höhere

⁵ Rupert PICHLER – Michael STAMPFER – Reinhold HOFER. *Forschung, Geld und Politik. Die staatliche Forschungsförderung in Österreich (1945–2005)*. Innsbruck – Wien, 2007.

Studien, založený ve Vídni po mnoha letech jednání v roce 1963 s velkou podporou americké Fordovy nadace. Jeho zakladatelé, většinou někdejší emigranti z Rakouska před nacismem, jej budovali ve spojení s F. A. Hayekem a doufali, že se jim podaří nastartovat špičkovou školu sociálních studií liberálního ražení. Ve skutečnosti však činnost školy byla podvazována v mnoha ohledech rakouskými domácími poměry, takže se jejich očekávání ani zdaleka nenaplnilo. Na vině byl dle referenta opět rakouský systém proporcionality obou politických stran, anti-amerikanismus, prosazování domácích průměrných odborníků a nepochybně i v Rakousku vládnoucí „modrookost“ (Blauäugigkeit).⁶ O zvážení osobité situace Rakouska v období studené války se pokusil ve svém referátu též Mitchell G. Ash (Universität Wien), podle kterého rakouská a v menší míře německá vědní politika oné doby šla svým způsobem v protisměru (byla „countertrend“) vůči radikální rekonstrukci podmínek vědeckého a technologického rozvoje v USA i jinde ve světě.

Ponecháme-li stranou několik příspěvků věnovaných průmyslovým a technickým proměnám rakouského hospodářství v daném období, stalo se dalším významným tématem symposia využívání atomové energie v Rakousku a s tím i související okruh otázek, proč se právě tato od roku 1955 neutrální země stala dějištěm různých aktivit souvisejících s prosazováním jaderné bezpečnosti. Christian Forstner

(Universität Jena) ve svém referátu prokázal, že Rakousko nebylo zemí apriorně odmítající jaderná zařízení na svém území ještě ani na přelomu 50. a 60. let, kdy se tu s podporou amerického programu Atoms for Peace spustily výzkumné reaktory ve vídeňském Prateru a Seibersdorfu a začal se připravovat jaderný projekt v Zwentendorfu (připomeňme, že jeho odmítnutí v referendu v roce 1979 fixovalo odpor proti atomu jako téměř až součást dnešní rakouské národní identity). Forstner dále srovnal rakouský vývoj s poválečnou situací v Dánsku. Wolfgang L. Reiter (Universität Wien) se zaměřil na 5. celosvětovou konferenci o energetice (World Power Conference), která se konala ve Vídni v červnu 1956 a byla první velkou poválečnou mezinárodní akcí pořádanou v Rakousku. Zahajoval ji Erwin Schrödinger (kvantový fyzik a filosof proslulý nejen v souvislosti se „Schrödingrovou kočkou“) a účastnilo se jí aktivně dva tisíce osob z 54 států. Také pod jejím vlivem se Vídeň v roce 1957 stala sídlem International Atomic Energy Agency (IAEA). Okolnostem, které předcházely vzniku této organizace v letech 1953–1957, se věnoval referát Elisabeth Röhrlichové (Universität Wien, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington). V posledním referátu vzpomínal analytický chemik Peter Markl (Universität Wien) na prosazování mírových snah přírodovědců v duchu idejí C. F. von Weizsäckera ve sdružení Vereinigung österreichischen Wissenschaftler a v celosvětovém pugwashském hnutí, čímž uvedl závěrečné rozprávení s pamětníky.

ANTONÍN KOSTLÁN

⁶ Podrobně k tomu viz Christian FLECK. Wie Neues nicht entsteht. Die Gründung des Instituts für höhere Studien in Wien durch ExÖsterreicher und die Ford Foundation. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 11, 2000, s. 129–177.

70 let studia farmacie v Brně

Dne 3. listopadu 2015 se v Brně uskutečnilo LX. sympóziu z historie farmacie a veterinární medicíny, které uspořádala řada organizací: Sekce dějin farmacie České farmaceutické společnosti, České farmaceutické muzeum, středisko Farmaceutické fakulty UK v Hradci Králové, Veterinární a farmaceutická univerzita (VFU) Brno a Česká lékárnická komora, a to k 70. výročí zřízení studia farmacie v Brně. Sympóziu bylo jednodenní, zúčastnilo se jej kolem 30 odborníků.

Dopolední jednání bylo věnováno vývoji studia farmacie v Brně. T. Ambrus z Ústavu aplikované farmacie VFU referovala o pracovištích brněnské farmacie od roku 1945 do teď. Dobře ji doplnil V. Rusek obrazovou retrospektivou brněnského studia. L. Nováček podal výklad o začátcích brněnské farmacie v roce 1945. Profesorka L. Kameníková z Farmakologického ústavu 1. lékařské fakulty UK se ve svém příspěvku ohlédla za specializačním vzděláním.

Polední a odpolední přednášky měly již odbornější ráz. T. Amdt z Katedry sociální a klinické farmacie UK v Hradci Králové hovořil o osudech židovských lékárníků z českých zemí v období 1938–1945. J. Babica z Českého farmaceutického muzea v Kuksu měl dva příspěvky. Nejdříve referoval o 42. mezinárodním kongresu pro dějiny farmacie, potom o kávě – orientální plodině jako léčivu v raně novověké Evropě. Příspěvek J. Jindry z Akademie věd ČR byl o Stanislavu Škramovském a československých lékopisech ze 70. a 80. let 20. století. R. Jirásek z Farmakologického ústavu UK měl také dva příspěvky: o recepturních razítkách a o berlínském setkání s farmacií. Závěrečnou

prezentací byl příspěvek Š. Hejlové (Klub dějin veterinární medicíny a farmacie při VFU Brno) o hygieně potravin v historické perspektivě, který byl úvodem ke komentované výstavce veterinárních přístrojů a zařízení, již Hejlová připravila.

Sympóziu bylo úspěšné a přátelské, jak se na takovou akci sluší. Bylo již šedesáté v řadě, jde už tedy o dlouhou tradici. Zařazeno bude do celoživotního vzdělávání lékárníků a farmaceutických asistentů, neboť mělo i edukační cíl.

JIŘÍ JINDRA

56. seminář z dějin hutnictví

V Národním technickém muzeu Praha se 3. prosince 2015 konal tradiční seminář z dějin hutní výroby. Podle programu mělo být předneseno 12 příspěvků, odeznělo jich jen 10. K. Tomášek (Hutnická fakulta TU Košice) přednesl i za kolegy P. Vadásze a D. Medved'a referát o stručné historii metalurgie nezelezných kovů na Slovensku se zřetelem na výrobu rtuti a antimonu. O 155 letech olovářské šachtové pece hovořil Z. Kunický z Kovohuti Příbram. M. Lacko (Slovenská společnost pro sociální a hospodářské dějiny Limbach) se zaměřil na technologii zhutňování mědi ve spišsko-gemerské báňské oblasti do konce 17. století, což byl pokus o popis nejstarší fáze hutní výroby mědi na Slovensku. P. Konečný z Historického ústavu SAV hovořil o montanistických cestách a transferech hutnických znalostí v 17. a 18. století. O historii slévárny AMATI v Kraslicích byl příspěvek Špatenky a J. Hučka. Historii slévárny v Krásné

u Aše pojednali titíž autoři. J. Bělová z Muzea hl. m. Prahy informovala o mříži z náhrobku sv. Ivana. Referát o litinových plastikách z železáren na Slovensku a v Maďarsku přednesl J. Čeledín z těžé instituce. O experimentálních a ukázkových tavných železa prováděných v místech archeologických vykopávek mluvil O. Merta z Technického muzea Brno. Poslední příspěvek byl přednesen J. Jindrou z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR o F. Waldovi mladším a jeho doktorátu technických věd.

Ze semináře se omluvili dva řečníci: J. Sedlák z České slévárenské společnosti,

kteřý přihlásil přednášku o zkušenostech ze sléváren v zemi, jež byla dlouho považována za rozvojovou. Druhý omluvený, P. Kašing z Archivu VŠB Ostrava, měl hovořit o profesoru J. Šplíchalovi jako zapomenuté osobnosti české chemie a pedagoga Vysoké školy báňské v Příbrami.

Na semináři bylo přítomno k třicítce odborníků z řad hutníků a dále několik historiků vědy a techniky. Sborník prací z uvedeného semináře vyjde v roce 2016, kdy se bude konat další, již 57. seminář o hutnictví a hornictví.

JIŘÍ JINDRA

ZPRÁVY

Fritz Scholz (ed.). Electrochemistry in a Divided World (Innovations in Eastern Europe in the 20th Century). Berlin, Springer Verlag, 2015, 471 s. ISBN 978-3-319-21220-3, ISBN 978-3-319-21221-0 (e Book)

Anotovaná kniha má 16 kapitol, které sepsali z velké části elektrochemici z bývalého sovětského bloku plus Angličan S. Fletcher. Postupně je popsána situace v elektrochemii (hlavně charakteru základního výzkumu) v Československu (J. Jindra a M. Heyrovský), v SSSR (O. A. Petrij a zejména V. G. Mairanovskij), samostatně stav

elektrochemie v Litvě, na Ukrajině, v Moldávii, v Polsku (autoři Z. Gabus a J. Lipkowski), v Maďarsku (G. Inzelt), v Bulharsku (A. A. Milčev) a konečně v NDR (K. Guth a H. Kaden). V knize jsou zmíněni i dva nobelisté – J. Heyrovský (fyzikální chemik-elektrochemik) a G. von Hevesy (byť byl spíše radiochemik), zastoupení elektrochemie ve východní části Evropy tedy slabé. Knihu by měli mít k dispozici chemici, zvláště elektrochemici v ústavech AV ČR a na vysokých školách, už proto, že tu jsou mj. medailonky elektrochemiků širší veřejnosti skoro neznámých.

J. JINDRA

Zdraví a nemoc v dějinách člověka a zvířat. R. Slabotínský a Pavla Stohrová (eds.). Edice Acta Musei technici brunensis, sv. 5. Brno, Technické muzeum v Brně, 2014, 208 s.

Kolektivní monografie s 31 příspěvků od 42 autorů, odborných a vědeckých pracovníků českých a slovenských vysokých škol – z Univerzity Karlovy v Praze a Hradci Králové, z Masarykovy univerzity v Brně, Univerzity Palackého v Olomouci, Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně, z Univerzity Pardubice, Univerzity Komenského v Bratislavě, z Prešovské univerzity, Univerzity veterinárního lékařství a farmacie v Košicích, Slovenské zdravotnické univerzity v Bratislavě a pracovníků ústavů AV ČR (Ústav soudobých dějin, Praha) a SAV (Historický ústav, Bratislava), veřejných institucí (Institut vzdělávání veterinárních lékařů Košice, IVVL, a Muzeum Těšínska v Českém Těšíně, MT) – postihuje některé vybrané a zároveň méně známé či zcela neznámé kapitoly z dějin lékařství, veterinárního lékařství a farmacie. Příspěvky, které odezněly v roce 2013 na 3. semináři „Po stopách zdraví a nemoci člověka a zvířat“ v Brně, jsou v monografii rozděleny do šesti kapitol. Nejobsáhlejší kapitola obsahuje referáty z dějin medicíny a veterinárního lékařství, zahrnuje 13 příspěvků, druhá kapitola monografie se týká pramenů k dějinám lékařství, veterinárního lékařství, průmyslu a techniky. Poměrně krátká je třetí kapitola o odborné i lidové lékařské terminologii chorob a nemocí s třemi příspěvků. Čtvrtou kapitolu monografie nazvali její editoři Poznámky k historii odborné zdravotnické péče. Pátá kapitola s dvěma příspěvků nese titul Architektura

ve službách zdravotnictví a poslední kapitola Regionalia obsahuje jediný příspěvek. Svazek bude jistě dobrou pomůckou pro veterináře, farmaceuty a humánní lékaře. Není uvedeno (jak je ostatně v posledních letech je běžné), v jakém nákladu byla kniha vydána, ale doufám, že se objeví v lékařských a veterinárních knihovnách.

J. JINDRA

Šarlatáni v centru pozornosti

Tina Asmussen – Hole Rößler (eds). Scharlatan! Eine Figur der Relegation in der frühneuzeitlichen Gelehrtenkultur. Zeitsprünge. Forschungen zur Frühen Neuzeit, 17, 2013, Heft 2/3, s. 122–368.

Zeitsprünge je časopis zaměřený na bádání o raném novověku, jehož vydavatelem je Forschungszentrum Historische Geisteswissenschaften se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem. Některá jeho monotematická čísla se obracují velmi zasvěceně i k problematice spadající do rámce dějin vědy – to ostatně už před několika roky dokázal sborník přibližující fenomén učenné polemiky v raném novověku.¹ Další z monotematických čísel časopisu je opět takového druhu. Zaměřuje se na obohacení raně novověkého diskursu tehdejší vzdělané společnosti o figuru šarlatána

¹ Kai BREMER – Carlos SPOERHASE (eds). Gelehrte Polemik. Intellektuelle Konfliktverschärfungen um 1700. *Zeitsprünge. Forschungen zur Frühen Neuzeit*, 15, 2011, Heft 2/3, s. 107–440.

na, jež byla užívána k zesměšnění a difamacii osob, které se sice do tehdejší „res publica litteraria“ hlásily, ale podle názoru jiných do ní nepatřily a bylo třeba se proti nim ostře vymezit. Vzdělanecká elita si v době, kdy se rodila představa o budoucí exaktní vědě, prostřednictvím této figury sama vytvářela představu o svých nosných mezích a oddělovala se vědomě od zástupů tehdejších mastičkářů, prodavačů lektvarů, chiromantů, tvůrců horoskopů a kartářů. To byla však jen jedna strana mince, protože figura šarlatána se mohla stát velmi mocnou zbraní i při očerňování osobností, s nimiž si někdo potřeboval vyřídit účty nebo které prostě jejich doba nebyla schopna/ochotna pochopit. Hole Rößler ve své vstupní studii rozeznává tři hlavní typy figury šarlatána používané v 17. století: outsidera, stojícího mimo hlavní proud, vetřelce, který představuje nekalou konkurenci, a konečně renegáta, který vědomě zrazuje vědecký pokrok. Konkrétní dobové užívání této figury blíže specifikuje studie Tiny Asmusen, která se zaměřuje na tvrdé odsudky alchymistů z pera jezuitského učence Athanasia Kirchera (1602–1680). Jessica Korschanowski se věnovala ve studii nazvané „Mundus vult decipi“ způsobům zobrazování mastičkářů a podobných profesí v nizozemské žánrově malbě 17. století.

Další autoři sborníku se pak zaměřují na některé osobnosti, na které padlo v jejich době podezření ze šarlatánství. Tak je tu konkrétně rozebírán Leonhard Thurneysser zum Thurn (1531–1596), osobní lékař braniborského kurfiřta Johanna Georga, který byl zesměšňován hlavně kvůli svým diagnostickým metodám, spojeným s vyšetřováním moči pacienta (autorem studie o něm je Tobias

Bulang), známý merkantilista v habsburských službách Johann Joachim Becher (1635–1682), který byl zároveň horlivým alchymistou (studie Michaela Lorbera) či průkopník letectví Tito Livio Burattini (1617–1681), který působil na dvoře polského krále Vladislava IV. Wasy (o něm píše Hania Siebenpfeiffer). Klara Vanek ve své studii rozebírá anonymní spis „Macchiavellus Medicus“ z konce 17. století, v němž se dávaly rady lékařům, jakým způsobem dostat ze svých pacientů co největší zisk; jde tedy o téma, které je nám důvěrně známé ne-li z vlastní zkušenosti, pak tedy jistě z Molièrova Zdravého nemocného, který měl ostatně premiéru v roce 1673. Sympatický sborník vesměs mladších autorů otevírá nečekaný pohled na období, které se snažilo v pohledu na svět smířovat či alespoň sblížovat velké teorie, odvozené často z úctyhodných kosmologických a světonázorových konstrukcí, se světem drobných, každodenních poznatků, k nimž se dopracovávali prak-

Homines Scientiarum. Třicet příběhů české vědy a filosofie. I–V. Kolektiv autorů. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Pavel Mervart, 2015, 288+270+202+206+158 s., ISBN 978-80-7285-188-1 (USD) a 978-80-7465-167-0 (PM)

Soubor pod uvedeným titulem přináší nejen v tiskové podobě, ale i na DVD nosičích celkem třicet portrétů různých osobností české vědy a vzdělanosti ve 20. století. Pět svazků předkládaných veřejnosti představuje výsledek tříletého

projektu pracovníků Ústavu soudobých dějin AV ČR a Filozofické fakulty Univerzity Pardubice. Přestože jednotlivé portréty přinášejí nové poznatky a dosud neznámé pohledy, jsou zpracovány obecně přístupnou metodou. Zahrnuta je široká škála oborů a zaměření – od filosofie po zástupce věd o živé i neživé přírodě a reprezentanty humanitních a sociálních disciplín, ať už jde o odborníky působící doma či v zahraničí; opomínuta není ani německojazyčná věda z českých zemí. Z velké části se portréty dotýkají dějin Akademie věd ČR (či Československé akademie věd), kromě jiného jsou tu i tři její předsedové, ale zařazeny jsou i postavy dosud poněkud opomíjené. Jednotlivým prvkem je ale nesamozřejmost, smysl a obrana vzdělanosti v moderní společnosti, prvek dnes velmi aktuální.

Každý svazek zahrnuje šest oborově či tématem příbuzných kapitol. V prvním jsou prezentovány osobnosti humanitních a společenských věd – Stanislav Sousedík, František Šmahel, Karel Hrubý, Filip Karfík, Erazim Kohák a Jan Klápště. Druhý svazek soustřeďuje již nežijící badatele věd o člověku a společenských disciplínách – Aleše Hrdličku, Emanuela Rádla, Karla Engliše, Zdeňka Horského, Jana Patočku a Jiřího Němce. Jejich odkaz je zprostředkován rozhovory s osobnostmi

spjatými s nimi osobně či oborem. Třetí díl se zaměřil na přírodovědce z chemie, respektive fyzikální chemie – opět v generačním sledu od zakladatelských vědců po následovníky od Bohuslava Braunera, Otto Wichterleho, Rudolfa Zahradníka, Josefa Michla, Jaroslava Heyrovského po Zdeňka Hermana. Čtvrtý svazek se přesouvá k oborům biologickým a lékařským – jsou tu portréty Milana Haška, Karla Rašky staršího i mladšího, Jana Svobody, Heleny Kopecké, Heleny Illnerové a Evy Zažímalové. Konečně pátý díl uzavírá celý soubor portréty vědců s dalšími přesahy – zařazení jsou Emil Kolben, Georg Pick, Bohumil Němec, Jan Krekule, Josef Koutecký a Stanislav Vepřek.

O vznik celého kompletu se zasloužil nevelký kolektiv – Dominika Grygarová (celková redakce a obrazový doprovod), Tomáš Hermann, Antonín Kostlán, Michal V. Šimůnek a Soňa Štrbáňová (výběr osobností, vedení rozhovorů, zpracování kapitol) a konečně režiséri audiovizuálních dokumentů Tomáš Petrů a Martin Čihák.

Celý soubor nebo jednotlivé svazky lze objednat v nakladatelství Pavel Mervart: www.pavelmervat.cz či písemně – Nakladatelství Pavel Mervart, P.O. Box 5, 549 41 Červený Kostelec.